

# Sprogets væsen og det gode sprogsamfund

## – som jeg har set det

Af TORE KRISTIANSEN

Jeg har valgt at kalde det her en fratrædelsesforelæsning hellere end en afskedsforelæsning. Afsked lyder ligesom mere af definitiv slut, og planen er ikke at forlade det gode fagmiljø og de gode kollegaer sådan fra den ene dag til den anden.<sup>1</sup> Uanset hvad vi kalder det, synes jeg ikke det er nogen nem genre. Det normale er vel at ikke fokusere på et emne, men mere at gøre sit eget liv i faget til emne. Så jeg skal forsøge at løse opgaven ved at fortælle om mit liv i faget – eller det jeg vil kalde 'min måde at være i sprogvidenskaben på'. Jeg vil tage to abstrakte emner som gennemgående ledetråd, to emner som altid har været den tilgrundliggende interesse for mig. Det er den vinkel jeg har villet udtrykke i foredragets titel: *Sprogets væsen og det gode sprogsamfund – som jeg har set det*.

I mit hoved har der altid været en tæt sammenhæng mellem de to problemstillinger. Hvordan man svarer på de to spørgsmål om sprogets væsen og det gode sprogsamfund, har med (sprog)politik at gøre. Den overordnede ramme for mit engagement i sprogvidenskaben har altid været af (sprog)politisk art. Det vil fremgå hen ad vejen.

For at give jer et hurtigt overblik over den livets vej der har ført mig hertil hvor jeg står, vil jeg tage udgangspunkt i det CV som jeg for 11 år siden vedlagde ansøgningen til den professorstilling jeg nu forlader:

---

<sup>1</sup> Sådan lød indledningen til den fratrædelsesforelæsning jeg skulle have holdt den 13. marts 2020 (jeg var fratrådt ved udgangen af februar.). Men den dag lukkede universitetet på grund af covid19-pandemien. Fra den ene dag til den anden var alt alligevel totalt forandret, ikke bare for en nybagt pensionist, men i langt højere grad for de gode kollegaer der nu skulle klare alt arbejdet fra isolationen i hjemmekontoret. Al travlhed i den nye vanskelige situation til trods har de fastholdt at ville udgive årets bind af *Danske Talesprog* og har tilbudt at tage fratrædelsesforelæsningen med. Jeg er både imponeret og taknemlig.

Teksten er beholdt her i sin mundtlige stil. Enkelte steder har det været nødvendigt at ændre en smule fordi teksten var formuleret som kommentar til PowerPoint-slides som ville være blevet vist fortløbende under foredraget. En del referencer til litteratur var i et vist omfang synligt tilgængelige på disse slides. For ikke at ødelægge den mundtlige foredragsstil, er referencerne ikke indsat i teksten, men er givet i fodnoter. Man kan snildt læse teksten uden at kikke i fodnoterne. Der er blevet indsat nogle mellemoverskrifter.

## **Curriculum vitae – Tore Kristiansen**

Kom til livet ... 29.07.1949 i Hamar, Norge.

Voksede op ... på tre forskellige steder:

- Sogn (1949–54), Trysil (1954–61) og Romerike (1961–66)
- og dermed med tre forskellige mål: sognemål, trysilmål og romeriksmål.

Tog fransk studentereksamen (le baccalauréat) ... efter tre skelsættende år  
(1966–69) på Lycée Corneille i Rouen, Frankrig.

Aftjente værnepligt ... som infanterist i Nordnorge og forsvarede NATO's  
nordflanke mod russerne (1969–70).

Studerede på Blindern (Universitetet i Oslo) ... og tog mellomfagseksaminer i  
fransk (1971) og russisk (1974).

Mødte Lillian ... under russiskstudier på Leninhøjderne (Moskva Statsuniversitet)  
vinteren 1972–73.

Flyttede til København ... i sommeren 1974, for Lillian er dansk.

Læste lingvistik ... i elleve år (1974–1985) ved Københavns Universitet (KU)  
(bifag 1976, hovedfag 1985).

Flyttede til Næstved ... i sommeren 1980, for Lillian fik job i byen.

Gennemførte projektet Sproglig norm og variation i Næstved og omegn  
... i årene 1986–1991 (ph.d. 1991)

- først tilknyttet Lingvistisk Institut på en SHF-bevilling (1986)
- dernæst tilknyttet Institut for Dansk Dialektforskning (IDD) som KU  
kandidatstipendiat (1987–89).

Ansæt ved IDD (efter 2003: Afdeling for Dialektforskning under Nordisk Forsk-  
ningsinstitut) ...

- som adjunkt 1991–95, som amanuensis 1995–96, og som lektor fra 1996
- institutleder (2002–2003) og afdelingsleder (2003–2005)
- tilknyttet Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske  
Sprogforandringsstudier (DGCSS) fra 2005.

Studie- og forskningsophold ved udenlandske universiteter ...

- hos professor Howard Giles (Santa Barbara), 3 måneder i 1990  
og 2 måneder i 1991
  - hos professor Nikolas Coupland (Cardiff), 3 måneder i 1994
  - hos professor John Rickford (Stanford), 3 måneder i 1994
- [alle finansieret af en bevilling fra Carlsbergfondet].

Bente Holmberg, som var institutleder ved Nordisk Forskningsinstitut den gang, bemærkede ved en lejlighed flere år senere at det var det mærkeligste CV hun nogensinde havde set. Det så ud som vist på foregående side, og fortalte at jeg kom til livet i Norge, at jeg voksede op tre forskellige steder, og derfor talte tre vidt forskellige dialekter under opvæksten. Ikke dét at jeg voksede op med skiftende dialekter, men min norske baggrund, er oplagt en helt afgørende forudsætning for den måde jeg har været i sprogvidenskaben på. Også det vil komme til at fremgå hen ad vejen.

### **Norsk *zoon politikon* på vej til Danmark via Frankrig, (Kina) og Rusland**

Først en tur omkring Frankrig. Jeg var lige fyldt 17 da jeg tog til Frankrig og tilbragte tre år på en kostskole i slutningen af 1960'erne. Som I kan se, skrev jeg at det var tre skelsættende år. Det var de i sandhed, på så mange måder, og igen har vi her en afgørende forudsætning for den måde jeg har været i sprogvidenskaben på. Det var i Frankrig at jeg for alvor blev til et politisk dyr, det *zoon politikon* som Aristoteles kaldte mennesket i sine værker om politik og etik, hvor politikken ses som bestræbelsen på at skabe det gode samfund for derigennem at skabe det gode menneske.

Den problemstilling var i højeste grad på dagordenen i de år, indenrigspolitisk måske trukket skarpere op i Frankrig end i noget andet europæisk land, internationalt stærkt påtrængende i form af Vietnamkrigen og kulturrevolutionen i Kina. I min klasse delte vi politiske dyreunger os efter anskuelser der spændte fra anarkisme over trotskisme til maoisme. Jeg regnede mig selv til de sidstnævnte.

Jeg gik på filosofilinjen, og det sidste år – 68/69 – havde vi en fantastisk 25-år gammel lærer i filosofi, nyuddannet fra Sorbonne og erklæret maoist. Han begyndte årets undervisning – 8 timer per uge i et helt år – med at sige at vi især skulle beskæftige os med Marx, Freud og Nietzsche, som de vigtigste tænkere i forhold til hvordan vi grundlæggende forstår mennesket og dets livsvilkår i det 20. århundrede. Uanset hvad man måtte mene om det, kan jeg selv godt se, når jeg ser i bakspejlet, at det langt på vej netop er på det grundlag jeg har været i sprogvidenskaben: Jeg har haft fokus på værdiproblemet – spørgsmålet om det gode og det onde – som det findes knyttet til sproget, i dets samfundsmæssige sammenhænge, og i den menneskelige psyke eller bevidsthed.

Knap hjemkommet fra Frankrig blev jeg sendt ud i værnepligt og gennemtravede Nordnorge på kryds og tværs som infanterist i et år – for at se til at russerne ikke kom. Om aftenne læste jeg russisk per brevkursus. Det var nu ikke fordi jeg havde tænkt at overgive mig på russisk hvis de skulle komme, og da slet ikke slut-

te mig til dem. Jeg delte kinesernes syn på datidens USSR som en socialimperialistisk magt der om muligt var endnu farligere end USA-imperialismen. Men jeg var jo interesseret i Ruslands og Sovjetunionens politiske historie, og ville gerne kunne læse russisksproglig litteratur.

Så efter militærtjenesten brugte jeg først et år i Oslo på at tage en eksamen i fransk (det lå ligesom lige for), før jeg læste russisk i tre år. Det ene af dem i Moskva – og det er derfor jeg har levet resten af livet i Danmark. Livets gang er som bekendt fuld af tilfældigheder. Jeg mødte danske Lillian, som også læste russisk i Moskva, og vi vendte hjem *from Russia with love* som vi yndede at sige (med reference til titlen på en tidlig James Bond-film).

I København begyndte jeg på lingvistikstudiet i efteråret 74. Det var ikke fordi jeg var specielt interesseret i lingvistik. Når jeg valgte lingvistik, var det faktisk fordi jeg kendte noget til Hjemslev fra gymnasietiden i Frankrig. Meget af den franske kulturteori vi beskæftigede os med, var af strukturalistisk art (Claude Lévi-Strauss, Roland Barthes og andre), og her blev strukturalismen i sprogvidenskaben fremhævet som et forbillede. Ud over at Hjemslev jo selv skrev en del på fransk, blev flere af hans værker udgivet i fransk oversættelse i 1960'erne. Jeg har dem fortsat stående i boghylden derhjemme.

Det lingvistiske fagområde var i 1974 fordelt på tre institutter: Institut for lingvistik (IL), Institut for anvendt og matematisk lingvistik (IAML) og Institut for fonetik (IF). IL holdt til i en gammel lejlighed på 1. sal i Store Kannikestræde 13. Noget af undervisningen foregik i et meget lille køkken hvor der ikke var plads til flere omkring bordet end de fire vi var på min årgang. Det blev der ændret på i sommeren 75 hvor de lingvistiske institutter var blandt de første der flyttede ud til det nybyggede KUA. Jeg var med til at flytte IL's bibliotek. På KUA blev de tre lingvistiske institutter fordelt på tre etager omkring trappe 6, og deres bogsamlinger blev slået sammen til et stort fælles Lingvistisk Bibliotek. Jeg fortsatte med at arbejde mere eller mindre halv tid som studentermedhjælp ved Lingvistisk Bibliotek i de næste syv år.

Una Canger, som få år senere flyttede til fuld stilling i faget *indianske sprog og kulturer*, var i 74 ansat i halv stilling i *lingvistik* og underviste os i det lille køkken i Store Kannikestræde. Una var en skøn lærer, som havde sit hjerte mere i antropologisk sprogvidenskab end i den glossematik hun underviste os i. Når Una ikke er her i dag, er det fordi hun er på feltarbejde i Mexico, som hun jævnligt er, og med sine 82 år så sandelig illustrerer at fratrædelse ikke nødvendigvis er det

samme som afsked.<sup>2</sup> Jeg kan ikke selv huske at Una spurgte os fire nystartede om hvorfor vi ville læse lingvistik. Når Una huskede det, og fortalte mig det mange år senere, var det fordi jeg havde svaret at det var fordi jeg var interesseret i politik. Bare politik, og altså ikke sprogpolitik. Det lyder rigtigt. Selv om jeg lige var ankommet fra sprogstridens land, Norge, havde jeg aldrig været særlig sprogpolitisk interesseret.

### De norske 'sprogsocialistiske' rødder

Der var dog en omfattende avisdebat om talesprogsnormering som havde optaget mig. Debatten blev samlet og udgivet i bogform af Geir Wiggen i 1973 under titlen *Ny målstrid. Ei samling artikler og innlegg om språk, samfunn og ideologi*.<sup>3</sup> Flere unge norske sociolingvister deltog i debatten med vægtige indlæg mod tale-sprogsnormering.

I den udstrækning jeg ellers havde været optaget af sprogpolitiske spørgsmål, var det fordi den norske målbevægelse – altså kampen for nynorsk, med rødder i 1800-tallet og kampen mod dansk – blev kraftigt politiseret, eller re-politiseret, og fik ny vind i sejlene i begyndelsen af 70'erne som led i kampen mod medlemskab i EEC (altså det senere EF og EU). Efter et par årtier med en ret sprogteknokratisk tilgang med fokus på skriftsprogsnormering vendte man tilbage til at se sprogstriden som et led i kampen for national selvstændighed – og som led i kampen for demokrati i form af sproglige brugsrettigheder, for dialekterne som talesprog og for nynorsk som skriftsprog. Parolen var, og er, *Tal dialekt og skriv nynorsk*. Dermed blev sproget igen sat ind i det kompleks af nationale og sociale konflikter der i udgangspunktet var drivkraften i sprogstriden.

Til min egen forbavselse læste jeg for nylig at Ivar Aasen – der som bekendt var ham der konstruerede nynorsk på basis af sin egen omfattende indsamling af dialektmateriale – i en tekst med *Grundtanker til en Afhandling for en norsk Sprogform*, fra 1854, skrev som følger: ”Man siger at Forslaget grunder sig paa en socialistisk Tendents. Ja, hvorfor ikke? Kommer ingen værre Socialisme, saa har det ingen Nød. Det ægte Sprogvæsen er altid socialistisk”.<sup>4</sup>

<sup>2</sup>I dag' var den 13.3. Kun kraftig insisteren fra hendes døtre fik Una til senere at vende hjem for planlagt pga. covid19-situationen.

<sup>3</sup>Wiggen, Geir. 1973: *Ny målstrid. Ei samling artikler og innlegg om språk, samfunn og ideologi*. Oslo: Novus.

<sup>4</sup>Aasen, Ivar. 1854: *Grundtanker til en Afhandling for en norsk Sprogform*. [Ikke udgivet af Aasen selv, ”meddelt ved Knut Liestøl” i *Maal og Minne* 1917. Tanken om sprogets socialistiske væsen findes på side 18 som afslutning af sektion ”18. Indvendinger imødegaaede”. Kan ses her: <https://archive.org/details/1917maalogminne00bymoof/page/18/mode/2up?q=socialisme>.]

Den frygt for socialismen som Aasen her refererer til, skal ses mod baggrund af begivenhederne i Europa i revolutionsåret 1848. Det var året hvor Marx og Engels annoncerede i *Det kommunistiske manifest* at "Et Spøgelse gaar gennem Europa – Kommunismens Spøgelse", og at det er klassekampen der er drivkraften i historien. I Norge voksede arbejderforeningerne (også kaldet thranitterbevægelsen efter stifteren Marcus Thrane) med eksplosiv fart i 1849–1850 og nåede i løbet af de to år op på cirka 30.000 medlemmer – arbejdere, håndværkere, husmænd og småbønder – fordelt på omkring 300 lokalforeninger især i det østlige Norge.

Hvad Aasen mente med at det ægte sprogvæsen er socialistisk, er mere uklart. Han fremfører først den 'uskyldige' forklaring: "Thi Sproget er en Gave, som er givet alle uden Forskjel" – for straks at udfolde en forklaring der fra 'høvdingsynspunkt' nok kunne virke mindre uskyldig, og måske direkte skræmmende: "En norsk Sprogform maa endog ansees nødvendig, og det først og fremst fordi, at det er Ret og Skyldighed mod Folket at lade dets Sprog komme til Hævd".

Nu delte Aasen sin samtids darwinistiske syn på sprogets væsen. Sproget blev forstået som en organisme der udvikler sig i kraft af en oprindelig, intern plan, ligesom når et træ vokser. Man kunne finde frem til sprogets indre plan ved at studere de levende grene, dialekterne, og sammenligne dem med rødderne, som i Aasens tilfælde fandtes i det gamle norrøne sprog. I den forstand var det ikke sådan at Aasen så klassekampen som drivkraften i sproghistorien. Alligevel er kampperspektivet – altid fra 'almuesynspunkt' – klart tilstede i hans værk og i hans eget engagement. I en artikel *Om vort Skriftsprog*, som Aasen skrev som 23 år gammel allerede i 1836 (først publiceret i 1909), sagde han: "Det har altid smertet mig bittert, naar jeg hører vort Almuesprog krænktes og belees".<sup>5</sup> Og i fortalen til *Norsk Grammatik* (som udkom i 1864) står der:

Man skulde have ventet, at et Lands Almue ikke skulde behøve at lære mere end Landets eget Sprog, og at Landets Høvdinger ogsaa skulde lære det samme, om de end selv havde lært et andet Maal. Men i Stedet derfor blev det nu netop Almuen, som maatte lære to Sprog. I Stedet for at Byrden af Sprogenes Ulighed skulde falde paa en enkelt Stand, som netop havde den bedste Leilighed til at tænke paa slige Ting, er denne Byrde kommen til at falde paa selve Folket, paa den tusinde Gange større Almue, som allermest kunde trænge til en Lettelse og ialfald til Befrielse fra unødige Møie.<sup>6</sup>

<sup>5</sup> Aasen, Ivar. 1836/1909: *Om vort Skriftsprog. Syn og Segn* 1909: 2. [Kan nedlastes fra <https://www.nb.no/items/f7acf7fe3dcfec6baa2324d1d634692?page=9&searchText=syn%20og%20segn>; alternativt fra: <https://ndla.no/subjects/subject:19/topic:1:187135/resource:1:27959>.]

<sup>6</sup> Aasen, Ivar. 1864: *Norsk Grammatik*. side X. [Oslo: Universitetsforlaget 1965.]

Så når Aasen siger at det ægte sprogvæsen altid er socialistisk, forstås det formentlig bedst i den forstand at den indre plan, sprogets væsen, lever i almuens sprog – som derfor skal værdsættes, bevares og dyrkes, ikke krænkes og undertrykkes. Omvæltningen af værdier kommer ikke af sig selv; den indebærer kamp om magten til at fordele rettigheder og byrder.

Den kamp, klassekampen, er ikke noget te-selskab, for nu at citere Mao Zedong. Heldigvis for Aasen var sprogspørgsmålet ikke et så væsentligt aspekt af kampen om magten i samfundet at han blev sendt i tugthus for sin socialistiske tendens. Men det blev Marcus Thrane, i mange år, for derefter at emigrere til USA. (Altså til forveksling samme historie som gentog sig for Louis Pio da han i forlængelse af Pariserkommunen i 1871 grundlagde den danske socialistiske arbejderbevægelse. Også han blev sat i fængsel i flere år før borgerskabet og dets politi 'hjalp' ham til at udvandre til USA.)

### **Norsk *zoon politikon* til kamp i København**

Den første artikel jeg skrev som lingvistikstuderende i København, havde titlen *Om norsk sprogstrid* og blev publiceret i et tidsskrift der blev kaldt PAPIR, og som udkom med et nummer om sprogstyring og sprogpolitik i 1978. Artiklens afslutning lød som følger (kommentarerne i skarp parentes er indsat nu):

De forskellige interesser i sprogstriden har altid været, og er stadig, knyttet til klasseinteresser. Det er derfor at sprogspørgsmålet, ligesom andre klasseinteresser i det norske samfund, ikke kan løses gennem statslige "freds"-organer [det refererer til en freds-komite der i 1960'erne udarbejdede en rapport der skulle lægge grundlaget for en afslutning af sprogstriden]. Sprogspørgsmålet kan og vil blive løst ved at en bred massebevægelse under proletariats ledelse kæmper norsk frem som eneste sprog i landet [underforstået at dansk ikke er helt fordrevet, hverken i talesprog eller skriftsprog] – ved siden af samisk og andre nationale minoritetssprog. Det er meget lidt sandsynligt, at massebevægelsen for norsk sprog vil vinde endeligt frem med sine krav under borgerskabets diktatur. Først når arbejderklassen har taget magten og oprettet sit diktatur over de gamle sprogundertrykkere, vil målbevægelsen kunne vinde varige sejre for folkets sproglige rettigheder og det norske nationalsprog.<sup>7</sup>

Helt sådan ville jeg ikke sige det i dag, hverken hvad indhold eller form angår – og jeg har tøvet med hensyn til overhovedet at trække det frem i lyset. Når jeg gør det, er det for at give et indtryk af det ideologiske klima der herskede i dele af

---

<sup>7</sup> Kristiansen, Tore 1978: Om norsk sprogstrid. PAPIR II.8. 3–21. (Citatet er fra s. 18–19.)

universitetsverdenen i det årti hvor beskæftigelsen med sprog og samfund gjorde sit indtog på universitetet, og som gjorde det muligt at skrive som jeg gjorde – uden at blive refuseret af redaktørerne. Men her er det så virkelig på sin plads at understrege at ansvaret er helt og aldeles skribentens alene. Så når jeg nu fortæller at redaktionen af PAPIR blandt andre omfattede Frans Gregersen og Jesper Hermann, er det dels fordi det kommer til at fremgå senere, men først og fremmest for at sige tak for inspirerende undervisning og diskussioner i de år, og for stor tolerance over for en leninistisk polemiker som mig.

I øvrigt kan det måske være sjovt for nogle af jer at høre at jeg skrev artiklen om norsk sprogstrid som afløsningsopgave i et kursusforløb hvor Peder Skyum-Nielsen var lærer og underviste på grundlag af sit igangværende arbejde med ph.d.-afhandlingen om *Sproglig normgivning*.<sup>8</sup> Han var næppe særlig begejstret, men opgaven fik lov at bestå.

Det må have været i 76/77, som var en særlig politiseret tid på universiteterne fordi der var udsigt til at Folketing og Ministerium på en eller anden måde ville tage livet af Roskilde Universitetscenter. Da der fra 1. januar 77 blev stoppet for optag af studerende på den samfunds-faglige basisuddannelse på RUC, SAM-BAS, førte det i løbet af foråret til en række solidaritetsaktioner på de andre universiteter, herunder institutbesættelser, og også fra det lingvistiske fagområde på Københavns Universitet var vi med.

Jeg husker ikke om vi sov i soveposer på gangene (sådan som de studerende gjorde under besættelsen af Fakultetsgangen her i efteråret 2019) – men jeg husker at rektor Morten Lange, som havde siddet i Folketinget for SF, på et tidspunkt gik rundt på de besatte institutter og forsøgte at tale de oprørske studerende til rette. Betjent Hugo (som var en velkendt person på KUA) gik med ham rundt. Dagen efter fortalte Hugo til bibliotekaren på Lingvistisk Bibliotek at der havde været en ualmindelig fræk og ubehøvlet nordmand der havde talt Morten Lange midt imod.

### **Studerende for fagkritik og tværfagligt samarbejde**

Men først og fremmest brugte vi studerende tiden under besættelsen til at tale sammen, på en ny og givende måde. 'Fagkritik' var et centralt anliggende for studenterbevægelsen den gang. 'Tværfaglighed' var et andet. I det store lyse hjørne på 3. etage i det gamle KUA hvor Institut for Lingvistik holdt til, arrangerede vi daglige møder under institutbesættelserne der samlede studerende især fra almen

---

<sup>8</sup> Skyum-Nielsen, Peder 1979: *Sproglig normgivning*. Ph.d.-afhandling, KU (udgivet som bog 1986, København: Danmarks Lærerhøjskole).

lingvistik, indoeuropæisk og sprogpsykologi til faglige diskussioner. For eksempel havde vi et heldagsarrangement om 'sprog og køn', der var noget helt nyt og blev et stort tilløbsstykke.

Men det jeg især vil fremdrage, er at vi i de dage i maj 77 arrangerede et fagligt seminar om samarbejdsmuligheder mellem de almensproglige fag ved KU. Det skete til dels på grundlag af en rapport om lingvistikfagets historie ved KU. Rapporten var udarbejdet af et udvalg nedsat på et studentermøde i efteråret 76, og formålet var at arbejde for fagligt fornuftige forandringer i en tid med tiltagende statslig styring af de højere uddannelser, herunder indførelse af adgangsbe-grænsning. I løbet af seminardagene blev der fremlagt og diskuteret forskellige syn på hvad sprog er, og hvordan det kan studeres. Allerede i midten af juni, efter ophøret af besættelserne, blev der arrangeret et nyt todages seminar hvor samarbejdsdiskussionen blev fortsat med bred deltagelse også af lærere ved de tre institutter. Til seminaret blev der udarbejdet skriftlige oplæg om sprogsyn som blev uddelt på forhånd sammen med et genoptryk af historierapporten.

I de efterfølgende år fortsatte diskussionen om hvordan vi bedst kunne udvikle det opsplittede fagområde til det vi kaldte et 'lingvistisk kraftcenter' på fakultetet. I *Institutavisen*, som der kom 20 numre af i årene 1979–1983, er det fortsat sprogsynsdiskussionen der er det gennemgående indhold. Mere konkret blev der arbejdet med studieordningsrevisioner, og der var et eksempel eller to på godt samarbejde om undervisningsforløb – men i sidste ende løb disse bestræbelser ud i sandet, af mange forskellige grunde som ikke skal optage os her. Da det senere (1988) kom til sammenlægning af de tre almensproglige institutter (+ audiologopædi) til IAAS (Institut for almen og anvendt sprogvidenskab), var det ikke på samme måde faglige vurderinger der lå bag. Og da var jeg for længst flyttet over til dialektforskning.

Men pointen er at det var i de her omtalte diskussioner om sprogsyn og samarbejde på lingvistik i 70'erne at jeg i det væsentlige udviklede mit eget ståsted med hensyn til hvad sprog er for en størrelse, og hvordan størrelsen bør studeres. Hvis vi tager det firkantet, kan det beskrives meget enkelt. På den ene side placerede jeg mig i forhold til Niels Ege, på den anden side placerede jeg mig i forhold til Frans og Jesper (altså Gregersen og Hermann).

### **Sprogsynsdiskussion med Niels Ege**

Niels Ege var den eneste der den gang var fast ansat i fuld stilling i almenlingvistik. Han var en fænomenalt god underviser og underviste os først og fremmest i transformationsgrammatik, og han var en ret uforbeholden tilhænger af Chomskys

syn på sprog og sprogvidenskab – som med hensyn til forholdet mellem det 'indre' og det 'ydre' jo ikke er væsensforskelligt fra det glossematiske eller hjelmslevske syn der havde været det rådende under hans egen uddannelse. I sit sprogsynspapir skrev han fx (understregning i originalen):

Lingvistikken må komme til en intern afklaring før den med nogen ret og god samvittighed kan beskæftige sig med spørgsmål om sprogets forhold til det menneskelige og til samfundet

(...)

Ved at insistere på, at lingvisten i sit virke anlægger et 'internt sprogligt' synspunkt har jeg villet gøre mig til talsmand for at lingvistikens ideale forpligtelse som videnskab må være ikke at lade sig motivere af sprogets 'rolle i virkeligheden'.<sup>9</sup>

Dette var et modsvar til min position, som i sprogsynspapiret blev udlagt under overskriften *Språk og Samfunn – hovedtrekk i et materialistisk språksyn*. Det var undertegnet også af Jan Katlev, men skrevet på norsk, så den hovedansvarlige var nok mig. Grundsynspunktet var at sproget i sit væsen er et kommunikationsredskab, uløseligt knyttet til tænkning og ageren hos mennesket som socialt dyr, og at sprogstudiet derfor netop måtte inddrage 'sprogets forhold til det menneskelige og til samfundet', dets 'rolle i virkeligheden' – og ikke mindst at et sådant sprogsyn udgjorde det bedste grundlag for at udvikle samarbejde mellem de lingvistiske discipliner.<sup>10</sup>

### Sprogsynsdiskussion med Frans og Jesper

Hvad så med positioneringen i forhold til Frans og Jesper? Det år jeg kom til Danmark, i 1974, havde Frans (sammen med flere andre) udgivet bogen *Klassesprog*.<sup>11</sup> Så det efterår sad folk i vindueskarmene i lejligheden i Store Kannikestræde til Frans og Jespers undervisning i den nystartede disciplin som de kaldte psyko- og sociolingvistik. Klassesprog – det var vel lige min kop te? Hvorfor brugte jeg krudt på at tale Frans og Jesper imod?

Vi var jo mange den gang som gerne forstod det vi holdt på med, på marxistisk teoretisk grundlag. Og det var meget vigtigt at have den korrekte forståelse af det grundlag. Netop dét blev der brugt meget krudt på. I marxistisk teori indeles

<sup>9</sup> Ege, Niels 1977: Mit sprogsyn. Institut for Lingvistik, KU.

<sup>10</sup> Kristiansen; Tore & Jan Katlev 1977: *Språk og Samfunn – hovedtrekk i et materialistisk språksyn*. Institut for Lingvistik, KU.

<sup>11</sup> Gregersen, Frans m.fl. (red.) 1974: *Klassesprog. Sociolingvistik og uddannelse – en antologi*. København: Borgen/Basis.

samfundet i basis og overbygning. Basis består af produktivkræfterne og produktionsforholdene, dvs. hvordan menneskene er organiseret i produktionen, i udnyttelsen og brugen af produktivkræfterne. Overbygningen er det magtapparat der i form af institutioner og ideologi sikrer de herskende produktionsforholds beståen. Denne samfundsstruktur indeholder modsigelser, altså spændinger og konflikter, som fører til forandringer, i de mest iøjnefaldende tilfælde i form af revolution, når den herskende samfundsorden, magtforholdene og produktionsforholdene, ændres radikalt.

Det spørgsmål man især så forskelligt på, drejede sig om hvilken rolle spændingsforholdet mellem basis og overbygning spiller i samfundsforandringen. Hvis man lagde mest vægt på ændringer i basis som drivkraft og så ændringer i overbygningen mere som automatiske reflekser af ændringerne i basis, blev man gerne skældt ud for at være 'mekanisk materialist' – altså af dem der i højere grad lagde vægt på ændringer i overbygningen i form af ideologisk og organisatorisk styrkelse af kampkraften i arbejderklassen. Fra den position opfattede man sig selv som 'dialektisk materialist', men blev gerne skældt ud af de andre for at være 'idealist' eller 'voluntarist'.

Uanset, hvis man ville bidrage til en materialistisk sprogteori, blev sprogets placering i den marxistiske opfattelse af samfundsstrukturen en problemstilling som der skulle tages stilling til. Hørte sproget til i basis eller i overbygningen? Selv havde jeg brugt min kompetence i russisk (den eneste gang jeg har brugt den til noget i faglig sammenhæng) til at studere en såkaldt 'ny lære om sproget' (også omtalt som marrismen) – som var udviklet af Nikolaj Jakovlevitsj Marr – og som førte meget af sovjetisk sprogvidenskab på vilde veje fra slutningen af 1920'erne, helt indtil utilfredsheden blev så udtalt at den høstes i Kreml, og Pravda i 1950 publicerede en omfattende spørgsmål-svar-runde om sprog og sprogvidenskab, hvor svarene var undertegnet af selveste Josef Stalin.

Det mest positive man kan sige om Marrs 'nye lære', er at den rejste spørgsmålene om sprogets placering og rolle i menneskets og samfundets udvikling. Problemet var at de svar der blev givet, stort set manglede videnskabeligt grundlag. Og når man virkelig havnede på vilde veje, skyldtes det ikke mindst at sproget blev gjort til en overbygningskategori, og at man deraf udledte en forståelse af sprogforandring som noget der foregår i stadier, i spring fra én form for strukturering til en anden.

Jeg skrev en opgave på hundrede sider om Marr og hans nye lære og afleverede den i juli 76 som afløsningsopgave både i Frans og Jespers psyko-/socio-

lingvistik og i genetisk-historisk metode, en disciplin hvor Niels Ege var lærer.<sup>12</sup> Med andre ord, fra min side et rigtig tværfagligt forsøg. Frans og Jesper var som nævnt med i redaktionen af tidsskriftet PAPIR, som så sig selv som et projekt der ville bidrage til udviklingen af en materialistisk sprogteori. Problemstillingerne i så henseende stod der en hel del om i tidsskriftets ledere – også med en kortfattet inddragelse af hvordan problemstillingerne var blevet behandlet i sovjetisk sprogvidenskab. Jeg brugte de sidste 11 sider af min tværfaglige eksamensopgave til at påvise (eller skal vi sige påstå) at PAPIR-redaktionen kom til kort når det gjaldt den marxistiske dialektik. Jeg polemiserede især imod opfattelsen af at vejen frem lå i studiet af klassespecifik sprogbrug og hvordan forskellige betydningssystemer etableres gennem klassespecifik socialisation. Det i sig selv kunne jeg ikke have noget imod. Det jeg reagerede negativt på, var den ensidige optagethed af sprogets klassekarakter som en problemstilling der havde med betydningslæren at gøre.

Selv var jeg optaget af at hævde at ting kun har klassekarakter hvis de tjener klasseinteresser (og dermed hører til i overbygningen). Sprogbrugen kan nok være klassespecifik, fx brugen af 'det flade a' – men hverken 'det flade a' i sig selv eller brugen af det har klassekarakter. Det der har klassekarakter, det der tjener klasseinteresser, er de holdninger og den behandling brugen/brugerne af det flade a bliver udsat for i samfundet (eller snarere *blev* udsat for i tilfældet det flade a, som ikke længere er stigmatiseret som i 70'erne).

I tilknytning til deres undervisning skrev Jesper og Frans en lærebog om undersøgelse af sprogbrug i samfundet, som udkom i 1978. Bogens titel *Gennem sproget* var velvalgt, for fokus i bogen er ikke på sproget, men på det der sker i den sociale kontekst der analyseres. Den overordnede målsætning var at besvare spørgsmålet om det der kaldtes "den indre sammenhæng mellem social baggrund, sprog og tænkning". Forskelle i det sproglige udtryk så som udtaleforskelle behandlede på knappe to sider som udslag af "uvilkårlige holdninger af typen 'solidaritet med egen gruppe' og lignende socialpsykologiske trivialiteter".<sup>13</sup>

Det kunne jeg jo ikke lade gå upåtaget hen. Jeg skrev en 28 sider lang anmeldelse af bogen, som blev bragt i *Institutavisen* i 1981 (nr. 19) som et led i de sprogsynsdiskussioner jeg har omtalt. Som modsætning til titlen *Gennem sproget* havde jeg valgt titlen *For sproget* (med slet skjult reference til Althussers *For Marx*).<sup>14</sup> Mit hovedærinde var igen at argumentere for at sprogets klassekarakter

<sup>12</sup> Kristiansen, Tore 1976: Om marrismen. Afsløsningsopgave. Institut for Lingvistik, KU.

<sup>13</sup> Hermann, Jesper & Frans Gregersen 1978: *Gennem sproget: om undersøgelse af sprogbrug i samfundet*. København: Gyldendal. (Udtryksvariationens 'signal-effekt' er omtalt s. 63–64.)

<sup>14</sup> Kristiansen, Tore 1981: For sproget. *Institutavisen* 19, Institut for Lingvistik, KU.

findes i de værdier (holdninger og ideologier) der knyttes til sproglig variation, og at det er mere oplagt at der findes sådanne værdier knyttet til forskelle på sprogets udtryksside end til forskelle på indholdssiden, som i bogen diskuteres som forskelle i relevansstruktur. For mig, med min norske baggrund, var det i hvert fald oplagt at værdiproblematikken mht. den sproglige udtryksvariation ikke kunne afskrives som 'socialpsykologiske trivialiteter' hvis sprogforskningen skulle engagere sig i kampen for et godt sprogsamfund.

Det var med den sprogsynsbagage jeg her har beskrevet, at jeg bevægede mig ud på sprogforskningens vej. Dengang og i de mange efterfølgende år blev jeg jævnligt hvasket i øret at jeg var galt afmarcheret, og at jeg talte om Norge når jeg troede at jeg talte om Danmark. Men det mente jeg jo ikke.

### **Udtalenormering i skolen. Skitse af en ideologisk bastion**

Så det det kom til at handle om for mig, blev at belyse sprogholdningerne i det danske samfund, og med empiriske resultater i hånden efter fattig evne påvirke det sprogideologiske klima til noget der, efter mine begreber, ville være bedre. Mit første forskningsprojekt var mit speciale. Planen var at det skulle handle om holdningers rolle i sprogforandring, og der skulle være kapitler om hvad jeg så som de tre vigtigste institutioner i overbygningen når det gjaldt produktion og reproduktion af sprogholdninger: uddannelsessystemet, mediernes og retskrivningen. Kapitlet om uddannelsessystemet voksede i omfang og endte alene med at blive til specialet.

Hovedfagsordningen i lingvistik bestod dengang kun af formelle eksamensbestemmelser; man stod helt frit, på godt og på ondt, til at bestemme indholdet, så arbejdet med retskrivningen blev til en selvstændig opgave på 53 tætskrevne sider med titlen *Sprogvidenskab og retskrivningen: Til spørgsmålet om den rationelle retskrivning* (1984).<sup>15</sup> Moralen var selvfølgelig at det rationelle måtte ses og løses i frigørelsesperspektiv. Arbejdet lagde grundlaget for mit senere engagement i diskussioner om retskrivningspolitik. Det planlagte fokus på lydmedierne måtte foreløbig lægges på is.

Som man kan se af mit CV, læste jeg lingvistik i 11 år. Lingvistisk hovedfag gav ikke ansættelsesmuligheder mange andre steder end på en højere læreanstalt, og de var i så henseende totalt lukket land op gennem 80'erne, så jeg havde ingen hast med at blive færdig med mit speciale. Vi var flyttet til Næstved i 1980 fordi Lillian fik ansættelse som lærer i russisk på gymnasiet der. Jeg var meget hjem-

---

<sup>15</sup> Kristiansen, Tore 1984. *Sprogvidenskab og retskrivningen: Til spørgsmålet om den rationelle retskrivning*. Eksamensopgave i lingvistik. KU.

megående far i første halvdel af 80'erne, og sad ofte på amtscentralen i Næstved og gennempløjede hyldemeter på hyldemeter med skolerelateret materiale – på jagt efter hvad de afslørede om hvordan skolen behandlede norm-og-variationsproblematikken.

Specialet blev indleveret i 1985, under den ret håbløse titel *Udtalenormering i skolen. Skitse af en ideologisk bastion*. Frans, som er et alt for generøst menneske til at afvise en til tider ubehøvlet polemiker som mig, var vejleder på specialet, og medvirkede til at specialet blev udgivet som bog på Gyldendal i 1990.<sup>16</sup> I bogen er behandlingen af norm/variation-problematikken i andre dele af undervisningssystemet end folkeskolen udeladt. Frans anbefalede at jeg indleverede det der handlede om danskfaget ved KU, som artikelforslag til *Danske Studier*. Det gjorde jeg i 1986 – og blev pure afvist. Redaktøren meddelte Frans mundtligt at han ”troede vi var færdige med den slags”.

Og dét var den danskfaglige verden i høj grad: færdig med den slags. Da bogen udkom, fik den fine anmeldelser både i *Politiken* og *Weekendavisen* af kyndige sprogfolk (hhv. Ib Poulsen og Søren Brandt). Men markedet for den slags bøger fandtes ikke længere i 1990'erne. Bogen solgte katastrofalt dårligt, og lageret blev makuleret af forlaget efter få år. Når bogen alligevel er kommet til at spille en ikke ubetydelig rolle i dansk sociolingvistik, har det især været fordi Jens Normann Jørgensen var begejstret for den og jævnligt brugte den eller dele af den i sin undervisning.

Jens, som da var ansat på Danmarks Lærerhøjskole, skrev en syv-siders anmeldelse af bogen under overskriften ”Ved vi hvad vi gør? Om Tore Kristiansens: *Udtalenormering i skolen*”. Anmeldelsen gav mig tro på at jeg var kommet et stykke på vej med mit projekt da konklusionen lød at ”Kristiansen har dokumenteret, at sprogets udtryksside ligger (for) langt nede i bevidsthedsniveauerne inden for det danske skolevæsen”.<sup>17</sup>

Ud over at positioneringen i forhold til Frans og Jesper og dansk sociolingvistik i 70'er-aftapning også indgik i specialearbejdet, udgjorde arbejdet først og fremmest en omfattende kritisk behandling af hvordan forholdet mellem norm og variation mere generelt blev behandlet i dansk forskning og debat. Ikke mindst i forhold til Erik Hansen og Brink & Lund har den kritiske positionering udgjort en rød tråd i alt mit virke. Hvad gik det så ud på?

<sup>16</sup> Kristiansen, Tore 1985: *Udtalenormering i skolen. Skitse af en ideologisk bastion*. Specialeafhandling, KU. Udgivet som bog med samme titel på Gyldendal 1990, men her begrænset til at behandle folkeskolen.

<sup>17</sup> Jørgensen, Jens Normann 1991: Ved vi hvad vi gør? Om Tore Kristiansens: *Udtalenormering i skolen*. *ADLA Bulletin* nr. 1 1991.

### Positionering i forhold til Erik Hansen og den herskende sprogpoltiske ideologi

Jeg tager det først i forhold til Erik Hansen (professor i dansk ved KU 1975–2000, formand for Sprognævnet 1985–2002). Offentligt, på skrift, begyndte det med at jeg i tidsskriftet *Mål & Mæle*, i 1983, skrev et kritisk læserbrev til Erik Hansen (som var redaktør af *Mål & Mæle* sammen med Ole Togeby).<sup>18</sup> Jeg satte ellers Erik Hansen meget højt pga. hans afslørende arbejder om den sproglige normgivnings samfundsmæssige funktion – den store klassiker er jo hans artikel om *Den hemmelige præmis* fra 1975<sup>19</sup> – men så begyndte han at skrive artikler og bøger hvor fokus blev flyttet fra at afsløre... til at forsvare en fast og stabil fællesnorm, en rigssprogsnorm, ud fra det ideologisk herskende synspunkt om at det sikrer effektiv kommunikation, og derfor må ses som både en nødvendighed og et gode for samfundet såvel som det enkelte menneske. Jeg lod mig provokere, og hævdede, med reference til sprogets identitetsfunktion, at det ville være bedre for samfundet og den enkelte med et normbegreb hvor der var anderledes plads til variation. Erik Hansen gav mig svar på tiltale og forsvarede sin og den herskende opfattelse af at det er bedst for sprogbrugerne og sprogsamfundet med en standardnorm af den slags som vi har i Danmark.<sup>20</sup>

Diskussionen blussede op med mellemrum og i forskellige former over de næste to årtier, måske mest illustrativt i en mødeserie – med tilhørende forudproduceret publikation – som siden 1991 har samlet en række danske sprogforskere hvert tiende år til at diskutere sprogs status i Danmark ti år frem i tiden.<sup>21</sup> Erik Hansen og jeg var inviteret til at diskutere normer og normering i sprogpoltisk perspektiv både i 1991 og 2001 – jeg også i 2011, men da var Erik Hansen ikke med på grund af sygdom. Det første møde var arrangeret af Jens Normann Jørgensen, det andet og tredje af Jens og Anne Holmen i fælleskab. Møderækken er en

<sup>18</sup> Kristiansen, Tore 1983: Stabil norm – fornuft eller dogme? *Mål & Mæle* 2 (9. årg.): 18–25.

<sup>19</sup> Hansen, Erik 1975: Den hemmelige præmis. Argumenter og skinargumenter i sprogrigtigheds-spørgsmålet. Klaus Kjoller (red.) *Analyse af sprogbrug. Argumentation*. København: Borgen. 88–102.

<sup>20</sup> Hansen, Erik 1983: Normal stabilitet. Svar til Tore Kristiansen. *Mål & Mæle* nr. 2 (9. årg.): 25–27.

<sup>21</sup> Jørgensen, Jens Normann (red.) 1991: *Det danske sprogs status år 2001 – er dansk et truet sprog?* Københavnerstudier i tosprogethed 14.

Holmen, Anne & Jens Normann Jørgensen (red.) 2000: *Sprogs status i Danmark år 2011*. Københavnerstudier i tosprogethed 32.

Jørgensen, Jens Normann & Anne Holmen (red.) 2010: *Sprogs status i Danmark 2021*. Københavnerstudier i tosprogethed 58.

Holmen, Anne & Tore Kristiansen (red.) under arbejde: *Sprogs status i Rigsfællesskabet 2031*.

del af den rige arv fra Jens som der skal tages vare på, så Anne og jeg er begyndt at planlægge 2021-mødet om *Sprogs status i Rigsfællesskabet 2031*.

Den af mine tekster i normdiskussionen fra 90'erne der formentlig er bedst kendt, fordi den har været brugt en hel del i undervisningen på danskfaget, stod i *NyS* 21 fra 1996 og sammenligner Danmark med Norge<sup>22</sup> – en sammenligning der altid har stået centralt i min sprogpoltiske argumentation.<sup>23</sup> I Danmark citerer man Hjelmslev og mener at det er sprogets væsen at ville overses. Det der skal ses, lægges mærke til, er den sproglige betydning (indholdet, meddelelsen i form af tanker). Med Erik Hansens metafor er sproget en glastrude. Jo mere gennemsigtigt glasset er, jo bedre. Hvis ruden (det sproglige udtryk) bliver synlig og fanger opmærksomheden, giver det kurrer på tråden: Meddelelsen forstyrres, og i værste fald går modtageren helt i sort. Derfor er det bedst for sprogbrugerne og sprogsamfundet at vinduesruden holdes ren (altså: én og samme faste og stabile norm for alle, i hvert fald til brug i offentligheden).

Jeg blev i metaforen og beskrev det norske syn på sproget som en blyndfattet rude i mange farver – hvor farvenuancerne ses som vigtige udtryksmidler at spille på; de er vigtige midler til at udtrykke social identitet. Og jeg skrev at nordmænd ikke har megen sans for det synspunkt at den sproglige meddelelse, indholdet, kan forstyrres eller endda gå tabt hvis glasset, det sproglige udtryk, bliver iøjne- og iørefaldende. Den gode sprogbruger synger ikke bare med sit eget næb, hun lader sig heller ikke forstyrre af at andre gør ligeså.

Grunden til at nordmænd er så anderledes, forklares med at de tre institutioner skolen, lydmedierne og retskrivningen fungerer anderledes: I Danmark fungerer disse institutioner uniformerende, ensrettende, ved at usynliggøre den sproglige mangfoldighed i samfundet. I Norge er mangfoldigheden til stede i skolen, den er der i medierne, den er der i retskrivningen. Den er til stede – synliggjort og legitim – i offentligheden. Man kan ikke vokse op og leve i det norske sprogsamfund

<sup>22</sup> Kristiansen, Tore 1996: Det gode sprogsamfund: det norske eksempel. *NyS* 21. 9–22

<sup>23</sup> I de senere år har sammenligningen haft en central plads i mine bidrag til den internationale diskussion om sproglige standardiserings- og destandardiseringsprocesser, herunder mediernes rolle i de processer; fx

Kristiansen, Tore 2014: Does mediated language influence immediate language? Jannis Androutopoulos (ed.) *Mediatization and Sociolinguistic Change*. Berlin: de Gruyter. 99–126.

Kristiansen, Tore 2019: Standardization. Jeroen Darquennes, Joe Salmons & Wim Vandenbussche (eds.) *Language Contact*. [Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 45.1]. Berlin: de Gruyter. 384–397.

Kristiansen, Tore forthc.: Destandardization. Wendy Bennett & John Bellamy (eds.) *The Cambridge Handbook of Language Standardization*. Cambridge: Cambridge University Press. 667–690.

uden at blive vænnet til sproglige forskelle og variation som noget naturligt, og som noget man derfor ikke opfatter som irriterende og forstyrrende.

Samme år, altså i 1996, var jeg med til at udgive en lærebog i dansk på Dansk lærerforenings forlag – *Dansk Sproglære*<sup>24</sup> – hvor jeg ud over at skrive om norsk og svensk og det anderledes norske sprogsamfund, også skrev et afsluttende kapitel om – ja, gæt hvad – sprogholdninger og sprogpolitik. Kapitlet diskuterer og eksemplificerer sprogets identitetsfunktion, og afsluttes med en diskussion af hvordan man kan se på udbredelsen af standardsproget i forhold til et begreb om det gode sprogsamfund. Der er tre muligheder:

1. Den mest almindelige opfattelse er nok at standardsprogets udbredelse på dialekternes bekostning er noget der kommer af sig selv, med Udviklingen, med stort U. Som sprogsamfund kan vi hverken gøre fra eller til. Vi er sprogpolitisk uskyldige.
2. Hvis man ikke tror på at standardsprogets udbredelse er noget der kommer af sig selv, men at der er sprogpolitik involveret, så er den almindelige sprogpolitiske holdning, som vi har set det hos Erik Hansen, at standardsproget er et gode der skal fremmes, et gode for både sprogbrugere og sprogsamfund.
3. Den modsatte sprogpolitiske holdning, og tredje mulighed, er at afvise at se udbredelsen af standardsproget som vejen til det gode sprogsamfund. Det der dybest set adskiller denne opfattelse fra de to andre, er synet på sprogets identitetsfunktion. Standardsproget, og den standardsprogsideologi der fremmer det, er selve problemet, en forhindring der skal fjernes. Der står også i bogen at den opfattelse ikke er almindelig i dag, men at vi der skriver bogen, tror på den, og tror på at den har fremtiden for sig.

Her et stykke inde i fremtiden, 25 år senere, står standardsproget og standard-sprogsideologien formentlig bare endnu stærkere end i 90'erne, både i sprogsamfundet og i sprogpolitikken. Så her ved vejs ende, må jeg nok erkende at virkningen af mine bestræbelser har været lig nul.

---

<sup>24</sup> Kristiansen, Tore, Frans Gregersen, Erik Møller & Inge Lise Pedersen (red.) 1996: *Dansk Sproglære*. København: Dansk lærerforening.

I sit bidrag til et festskrift jeg fik da jeg fyldte 60, beskrev Jens Normann Jørgensen (med kollegaer) min indflydelse meget præcist som "none whatsoever in the public debates and political decision making".<sup>25</sup>

Nu havde jeg vel egentlig aldrig forestillet mig at jeg med mit norske sprogsyn ville kunne påvirke den danske debat og sprogpolitik. Men bare det at man har forholdt sig til det, for at afvise det, kan måske i sig selv have haft en form for værdi. Lad mig afslutte beretningen om min positionering i forhold til Erik Hansen og den herskende sprogpoltiske ideologi ved at vise jer et billede jeg holder af.<sup>26</sup> Det er billedet af Erik Hansen i festskriftet til hans 70-årsdag i 2001. Han sidder ved bordet i sit kontor, med en lille bunke bøger ved sin side. Hvad er det for en bog der ligger øverst i bunken? Jo, det er såmænd min bog om *Udtalenormering i skolen*.

Samtidig med at Jens ganske rigtigt sagde at min indflydelse i dansk sprogpoltisk debat har været lig nul, var han så venlig at sige at mit arbejde har haft "a tremendous impact in research and university education". Det var venligt sagt (det var jo et festskrift), men alt for venligt egentlig. Det han refererede til, var mit bidrag til at udvikle forskningen i sprogrelaterede sociale værdier, holdninger og ideologier. Og selvfølgelig hverken kan eller vil jeg benægte at jeg har brugt det meste af min tid i sprogvidenskaben på at belyse det socialpsykologiske aspekt ved sproglig variation og forandring, men når vi i dag næppe kan tænke os et sociolingvistisk projekt der ikke på en eller anden måde indsamler og analyserer data om hvordan og hvorfor sociale værdier knyttes til udtryksvariation, skal det mere ses på baggrund af en generel kursændring i international sociolingvistik. Inspireret ikke mindst af Jens, har mine mange unge kollegaer jo for længst overhalet mig indenom mht. udvikling og brug af metoder – især af etnografisk art<sup>27</sup> – til dataindsamling og -analyse af hvordan social betydning dannes i sprogbrug.

---

<sup>25</sup> Ritzau, Ursula, Marta Kirilova & Jens Normann Jørgensen 2009: Danish as a second language: Attitudes, accents, and variation. Marie Maegaard, Frans Gregersen, Pia Quist & Jens Normann Jørgensen (eds.) *Language attitudes, standardization and language change – perspectives on themes raised by Tore Kristiansen on the occasion of his 60th birthday*. Oslo: Novus. 255–271. (Citatet er fra side 255.)

<sup>26</sup> Billedet, som jeg her må nøjes med at henvise til, kan ses i Jarvad, Pia, Frans Gregersen, Lars Heltoft, Jørn Lund & Ole Tøgeby (red.) 2001: *Sproglige åbninger. E som Erik H som 70. Festskrift til Erik Hansen 18. september 2001*. København: Hans Reitzel.

<sup>27</sup> Lad mig blot nævne de to første:

Quist, Pia 2006: Stilistiske praksisser i storbyens heterogene skole. Ph.d.-afhandling, KU. (Publiceret som Quist, Pia 2012: *Stilistisk praksis. Unge og sprog i den senmoderne storby*. København: Museum Tusculanum). [Note 27 fortsætter på næste side.]

### Positionering i forhold til Brink & Lund og den herskende sprogforandrings-teoretiske ideologi

Mit udgangspunktet lå i 70'erne og var en positionering i forhold til Brink & Lund.<sup>28</sup> Deres syn var at sprogændringer – såsom udbredelsen af københavnsk til hele landet – foregik ved 'almindelig sprogpåvirkning'. Hvad det betyder, er ikke særlig klart. Men kvantitet spiller en afgørende rolle: Når der er variation, er det den variant som forekommer hyppigst i en afgrænset gruppe af sprogbrugere, som breder sig – i en form for imitation. Hvad der driver denne imitation, er uklart.

Eftersom lydlove er et centralt begreb hos Brink & Lund, er det muligt at koble til et teleologisk syn af darwinistisk eller strukturalistisk art hvor den drivkraft der får sprogbrugerne til at imitere i en bestemt retning, allerede ligger som kim i deres sprog. På den anden side: Lund har ofte sagt at standardsproget kommer med sprogbrugernes udvidede kommunikationsradius – det kommer med jernbanen, bilen og telefonen – kort sagt med samfundsudviklingen. Den type af forklaring på ændringer i styrkeforholdet mellem københavnsk og dialekterne, falder ind under hvad jeg i marxistisk terminologi vil kalde for 'mekanisk materialisme'. Sammenligningen med Norge er her mit bedste modargument, for mht. udviklingen i samfundets basis, ligner Norge og Danmark hinanden til forveksling.

Uanset hvad vi skal forstå ved 'almindelig sprogpåvirkning', så er den afgørende pointe at Brink & Lund blankt afviser at socialpsykologiske mekanismer – såsom prestige – skulle spille nogen væsentlig rolle. Deres benægtelse af at holdninger har noget med udbredelsen af københavnsk at gøre, svarede til den generelle opfattelse i samfundet – som er at der hersker positive holdninger til dialekter, og negative holdninger til københavnsk. Og dét må da betyde at dialekternes forsvinden og københavnskens udbredelse ikke kan skyldes holdninger. Holdninger har ikke noget med sprogforandring at gøre.

Eftersom Jens' allerede omtalte anmeldelse af *Udtalenormering i skolen* stod et ret bortgemt sted, i noget der hed *ADLA Bulletin*,<sup>29</sup> vil jeg gætte på at lige den tekst af Jens er ukendt for de fleste – formentlig også for hans mange elever fra årene der fulgte, hvoraf mange kender til det samarbejde Jens og jeg efterhånden udviklede med henblik på at belyse holdningernes rolle i sprogforandring. Jeg tror

---

Maegaard, Marie 2007: Udtalevariation og -forandring i københavnsk – en etnografisk undersøgelse af sprogbrug, sociale kategorier og social praksis blandt unge på en københavnsk folkeskole. Ph.d.-afhandling, KU. (Publiceret som *Danske Talesprog* 8, 2007.)

<sup>28</sup> Brink & Lunds syn kom klart til udtryk i deres lærebog om *Udtaleforskelle i Danmark, aldersbestemte-geografiske-sociale*. København: Gjellerup 1974. Jeg forholder mig til deres syn flere steder i *Udtalenormering i skolen*, fx s. 204–208.

<sup>29</sup> Se fodnote 17.

det kan være lidt interessant for en del af jer at se hvad Jens skrev i anmeldelsen om mit syn på ideologi som drivkraft i sprogændringsprocesser:

Han [dvs. TK] hævder, at sprogholdningerne skaber udviklingerne, ikke omvendt. Han må altså regne med, at der vil være en eller anden tiltrækkende egenskab ved de nye træk i københavnsk. Denne tiltrækkende egenskab, fx prestige, får så regional-sprogsbrugerne i provinsen til at tilpasse sig de københavnske tilstande. Denne forklaring får det imidlertid svært med virkeligheden. Hvis Tore Kristiansen tror, at de nye træks udbredelse fra København til provinsen skyldes, at provinsboerne, især de unge, ser op til det københavnske, herunder udtalen, og gerne vil tale som københavnere, så er han virkelig moden til asyl nord for den otteoghalvtredsindstyvende breddegrad.

Så er vi nord for Skagen. Jens var jo Brink & Lund-elev, og også Jens mente altså i 1991 at jeg burde sendes hjem til Norge hvis jeg troede at unge rundt om i landet lød som københavnere fordi de havde positive holdninger til københavnsk. Sådan var dansk virkelighed ikke.

### **Sproglige normidealer på Næstvedegnen – og i det ganske land**

Mit andet forskningsprojekt var møntet på at undersøge om det er sådan det forholder sig med dansk virkelighed. Det resulterede i min ph.d.-afhandling, som havde titlen *Sproglige normidealer på Næstvedegnen. Kvantitative sprogholdningsstudier*.<sup>30</sup> Jeg begyndte på Næstvedprojektet på en 1-årig bevilling fra Statens Humanistiske Forskningsråd (SHF), og var da tilknyttet Institut for lingvistik (IL). Under mit ph.d.-studium var jeg tilknyttet Institut for dansk dialektforskning (IDD), fordi Inge Lise Pedersen havde indvilget i at være vejleder. Hun var den eneste der til da havde udført et eksperimentelt sprogholdningsstudie i Danmark.<sup>31</sup> Frans var også på IDD i nogle år på den tid. Han og Inge Lise ledede Nyboderprojektet, også kendt som Projekt Bysociolingvistik,<sup>32</sup> og jeg havde stort udbytte af at kunne deltage i mange af gruppens møder.

Især vil jeg nævne at Henrik Holmberg (som var med i Nyboderprojektet) og jeg havde et omfattende samarbejde om at blive kloge på statistik og på brugen af SPSS da vi fik computere midt i projektførløbene, i 1988: PC1 og PC2 fra IBM med hhv. 10 og 20 MB harddisk, begge med 1 MB arbejdshukommelse. IBM re-

<sup>30</sup> Kristiansen, Tore 1991: *Sproglige normidealer på Næstvedegnen. Kvantitative sprogholdningsstudier*. Ph.d.-afhandling, KU.

<sup>31</sup> Pedersen, Inge Lise 1986: Bondsk og ligefrem eller moderne og byagtig. En undersøgelse af holdninger til dialekt og dialekttalende på Fyn. *Danske Folkemål* 28: 11–40.

<sup>32</sup> Gregersen, Frans & Inge Lise Pedersen (eds.) 1991: *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics I-II*. Copenhagen: C.A. Reitzel.

klamerede med at vi var sikret den nødvendige computerkapacitet til langt ind i næste årtusinde. Senere, da Henrik var ansat på Sprognævnet, efter at have været sprogkonsulent i DR i nogle år, arbejdede vi sammen på at udvikle et mangesidigt projekt om sproglig norm-og-variation i DR – men den empiriske beskæftigelse med spørgsmålet om lydmediernes betydning for sprogholdninger og sprogbrug i samfundet måtte igen lægges på is da Henrik blev en af de mange alt for tidligt døde i dansk sprogvidenskab.

Ph.d.-afhandlingen blev antaget i 1991 – så Jens kendte næppe resultaterne da han samme år skrev om min virkelighedsfjerne opfattelse af holdningssituationen i Danmark. Resultaterne af mangeartede og omfattende holdningsundersøgelser viste nemlig at godt nok var de unge på Næstvedegnen positive over for den lokale dialekt så længe de var klar over at de tilkendegav holdninger til sprog, men så snart de ikke var klar over det, viste de mere positive holdninger til københavnsk end til den form for tyndt lokalfarvet sprog de fleste af dem selv talte – og holdningerne var mest positive over for københavnsk i såkaldt lavkøbenhavnsk version.

På Næstvedegnen blev dette mønster efterprøvet og bekræftet ti år senere.<sup>33</sup> I løbet af nullerne blev det efterprøvet og bekræftet i en række undersøgelser fra andre steder i landet – for det meste gennemført af nogle af de mange dygtige studerende jeg i årenes løb har været så privilegeret at få lov til at arbejde sammen med.<sup>34</sup> Da Sprogforandringscentret (DGCS)<sup>35</sup> startede i 2005 – med Frans Gregersen som primus motor som i så meget andet – blev der foretaget en stort anlagt indsamling af sammenlignelige holdningsdata på de fem steder centret fokuserede

<sup>33</sup> Kristiansen, Tore 1999: Unge sprogholdninger i Næstved 89 og 98. *Danske Folkemål* 41: 139–162.

<sup>34</sup> Det drejer sig om følgende steder:

– TØNDER (Maegaard, Marie 2001: "Jeg er da stolt af at jeg er sønderjyde – altså sådan forholdsvis!" Om sprogbrug og sprogholdninger hos sønderjyske unge. *Danske Talesprog* 2: 77–166),

– NAKSKOV (Kristiansen, Tore, Tina Bruun Clausen & Merete I. Havgaard 2002: Sprogholdninger hos unge i Nakskov. *Danske Talesprog* 3: 17–70),

– ODENSE (Clausen, Tina Bruun 2003: Sprogholdninger blandt unge i Odense. En undersøgelse af 154 niendeklasseelevers holdninger til sproglig variation. Specialeafhandling, KU),

– ÆRØ (Andersen, Lena Wienecke 2004: Hvor sætter man krydset når det er 'bondsk'? Ærøsk? En undersøgelse af unges sprogholdninger på Ærø. Eksamensopgave, KU),

– ÅRHUS (Maegaard, Marie 2005: Language attitudes, norms and gender. A presentation of the method and results from a language attitudes study. *Acta Linguistica Hafniensia* 37: 55–80),

– HOLSTEBRO (Svenstrup, Christoph Hare 2008: *Hvorfor er københavnere en smartass og jyd en bonderøv?* – en undersøgelse af sprogholdninger i 8./9. kl. og 1.g. i Holstebro. Specialeafhandling, KU),

– BORNHOLM (Kristiansen, Tore 2015: Sprogholdninger blandt unge på Bornholm. *Danske Talesprog* 15: 209–233. (Data indsamlet i 2002 af Pernille West Jensen.)

<sup>35</sup> Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier.

på: København og Næstved på Sjælland, Vinderup på Fyn, og Odder og Vissenbjerg i Jylland. Analyserne bekræftede nok en gang billedet af holdningssituationen i Danmark. Det billede viser at der er stor og landsomfattende konsistent forskel på hhv. åbne og skjulte holdninger: Den generelle positivitet som omgiver lokalt sprog i forhold til københavnsk når holdningstilkendegivelserne er bevidste, vendes op og ned i underbevidst tilkendegivelse, hvor det lokalt farvede standard-sprog nedvurderes mens det København-baserede standardsprog opvurderes, og mere så i MODERNE version end i KONSERVATIV version.<sup>36</sup>

Holdningsmønsteret viser at de åbne (bevidst tilkendegivne) holdninger ikke har med ændringerne i sprogbrugen at gøre, samtidig med at det udgør stærk evidens for at de skjulte (underbevidst tilkendegivne) holdninger er en afgørende drivkraft i sprogforandring. Resultaterne viser også at den MODERNE version af København-baseret standard opfattes som særlig 'dynamisk'. På den baggrund har vi foreslået at den relative styrkelse af MODERNE skal forstås i relation til udviklingen af lydmedierne (radio og især TV) som en ny offentlig samfundssektor fra og med 1960'erne.<sup>37</sup>

Med de her resultater har vi engageret os i den internationale diskussion om hvad det er der driver sprogforandring i almindelighed og sprogstandardisering i særdeleshed. Det er blandt andet og ikke mindst sket gennem et paneuropæisk netværk og forskningsprogram kaldet SLICE (Standard Language Ideology in Contemporary Europe), som Sprogforandringscentret tog initiativ til at oprette i 2009,<sup>38</sup> og som jeg siden har fungeret om koordinator af. Ud over det eksperimentelle fokus på distinktionen mellem åbne og skjulte holdninger<sup>39</sup> bliver der indenfor SLICE-programmet arbejdet empirisk også med mediernes rolle. Den tilgang ligger ikke længere på is, men er sat på skinner af Nikolas Coupland, i tæt samarbejde med Jacob Thøgersen og Janus Mortensen.<sup>40</sup>

<sup>36</sup> Kristiansen, Tore 2009: The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 167–192.

<sup>37</sup> Maegaard, Marie, Torben Juel Jensen, Tore Kristiansen & Jens Normann Jørgensen 2013: Diffusion of Language Change: Accommodation to a Moving Target. *Journal of Sociolinguistics* 17(1): 3–36.

<sup>38</sup> Kristiansen, Tore & Nikolas Coupland (eds.) 2011: *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus.

<sup>39</sup> Kristiansen, Tore & Stefan Grondelaers (eds.) 2013: *Language (De)standardization in Late Modern Europe: Experimental Studies*. Oslo: Novus.

<sup>40</sup> Thøgersen, Jacob, Nikolas Coupland & Janus Mortensen (eds.) 2016: *Style, Media and Language Ideologies*. Oslo: Novus Press.

Mortensen, Janus, Nikolas Coupland & Jacob Thøgersen (eds.) 2016: *Style, Mediation and Sociolinguistic Change – Sociolinguistic Perspectives on Talking Media*. Oxford: Oxford University Press.

### Hvad må/kan der gøres?

Hvis vi nu sætter vores holdningsresultater ind i det sprogpoltiske perspektiv, må vi sige at de herskende sprogrelaterede værdier og vurderinger virkelig er *herskende*. Hvad enten det drejer sig om åbne eller skjulte holdninger, så er de unge over hele landet skåret over samme ideologiske læst. Institutionerne i overbygningen – skolen, medierne, retskrivningen – producerer og reproducerer sprogrelateret ideologi der 'sætter sig igennem' i de unges hoveder så de overalt ligner kopier af hinanden på socialt gruppeniveau. Det var den slags Marx talte om da han sagde at *de herskende tanker er de herskendes tanker*, og som jeg i 70'er-retorik omtalte som 'borgerskabets diktatur'. Mere salonfæhigt kan vi i dag kalde det for 'den sociale elites ideologiske hegemoni'. Og vores resultater viser at dét hegemoni er skræmmende stærkt. Man kan virkelig spørge om det er muligt at gøre noget ved det?

Jeg må begynde mit svar med at sige at det ikke så sjældent sker at min kritik af den herskende sprogholdningssituation bliver opfattet som et udsagn om at man slet ikke bør have holdninger til sprog, og at man sprogpoltisk altså burde arbejde for at udrydde sprogholdninger. Det har jeg aldrig ment. I et forsøg på at modvirke misforståelsen har jeg i afslutningen af *Dansk Sproglære* anført at der ikke er noget galt i at have sprogholdninger – ”tværtimod er det nødvendigt og naturligt at have holdninger – også til sprog”.<sup>41</sup>

En diskussion mellem Peter Harder og mig for en del år siden havde sit udspring i at Peter beskyldte mig, og sociolingvister mere alment, for at optræde sprogpoltisk meningsløst – fordi vi ikke havde forstået sprogets grundlæggende normative væsen.<sup>42</sup> Selv om der sikkert er sider ved normproblematikken som vi kan se lidt forskelligt på, oplever jeg ikke forskellene som væsentlige, så her og nu får de lov til at hvile i fred. Jeg skal i stedet afslutte ved at fortælle om en interessant oplevelse jeg havde da jeg for fjorten dage siden<sup>43</sup> hørte Peter redegøre for sin position i sprogvidenskaben, som afslutning på et seminar i anledning af at også han fratrådte sin professorstilling ved udgangen af februar. Det var interessant at opleve at Peters redegørelse var struktureret på samme måde som min egen

<sup>41</sup> *Dansk sproglære* s. 335.

<sup>42</sup> Harder, Peter 2006: Sprog til hjemme- og udebane. *Sprogforum* 36: 18–22.

Kristiansen, Tore 2007: Sociolingvistikken og den normative forpligtelse: En kommentar til Peter Harder. *Sprogforum* 39: 35–41.

Kristiansen, Tore 2011: Sprognormer som sprogforandringsteoretisk og sprogpoltisk problemstilling. *Danske Talesprog* 11: 81–99.

Harder, Peter 2011: Normer, holdninger og den individualistiske fejlslutning. *Danske Talesprog* 11: 143–163.

<sup>43</sup> Dvs. den 28. februar 2020.

har været her i dag. Og selv om sprogbrugen kan have været noget forskellig (han talte nu også på engelsk), oplevede jeg at budskabet i store træk var det samme – i en sådan grad at det faktisk giver god mening at opsummere hvad jeg har sagt, ved at fortælle om hvad Peter sagde (de engelsksprogede citater er fra hans hand-out).

Han begyndte med at redegøre for sit syn på sprogets væsen (eller sprogets ontologi som han kaldte det). Fundamentalt er dét som foregår på sprogbrugsniveau ("the flow of interactive usage"), og som danner basis for de normer der aflejres/dannes/forhandles, dels på kognitivt niveau i det enkelte menneske ("language as cognitive infrastructure"), dels på socialt gruppeniveau ("a language as a collective set of cultural laws"). Dernæst fulgte pointen om at dette sprogsyn er velegnet til et efterlængtet samarbejde mellem de sprogvidenskabelige discipliner, som Peter talte om under overskriften "The Westphalian Peace Treaty of linguistics".<sup>44</sup> Som om jeg selv skulle have sagt det.

Dog ser vi muligvis lidt forskelligt på hvordan det hele fungerer i dag inden for det sprogvidenskabelige område her på vores eget fakultet. I sammenligning med den situation der herskede da Peter og jeg læste lingvistik i 70'erne, ser jeg situationen i dag som nærmest paradisisk. Jeg bliver helt lykkelig af at se hvordan de mange fremragende kollegaer i de yngre generationer, med basis i forskellige lingvistiske discipliner, samarbejder om forskning og undervisning som den naturligste ting af verden. Hvad de mange og omfattende institutionelle omstruktureringer i 'overbygningen' – institutsammenlægninger, eksternt projektfinansiering – har betydet for denne udvikling, er en diskussion værd. Det skal ikke ske her, bortset fra at jeg gerne vil give udtryk for stor tiltro til projektorganisering som middel til at udvikle samarbejde og opnå resultater. Det har vi efterhånden en god del erfaring der underbygger. Og med fare for at min gode lærer og sparringspartner fra den gang i 70'erne, Niels Ege, roterer i sin grav, vil jeg også mene at det nok er de færreste i dagens sprogvidenskabelige miljø, om overhovedet nogen, der ser det som en ideal forpligtelse "ikke at lade sig motivere af sprogets 'rolle i virkeligheden'". Jeg tror de fleste vil mene at de "med [fuld] ret og god samvittighed kan beskæftige sig med spørgsmål om sprogets forhold til det menneskelige og til samfundet".<sup>45</sup> Miljøet producerer i dag megen samfundsrelevant viden. Om indflydelsen på sprogpolitikken i samfundet har flyttet sig meget væk fra nul, er mere tvivlsomt.

<sup>44</sup> Det westfalske fredskompleks af traktater afsluttede religionskrigene i Europa i 1600-tallet.

<sup>45</sup> Jf. det modsatte synspunkt i citatet fra Eges sprogsynspapir (ovenfor i sektionen *Sprogsynsdiskussion med Niels Ege*).

Til sidst i sit foredrag vendte også Peter sig mod de (sprog)politiske målsætninger (som han kaldte for "the civic aims") og diskuterede sammenhængen mellem det præsenterede sprogsyn og begrebet om det gode samfund (som han kaldte "democracy"). Her kan jeg vel ikke sige at vi er på bølgelængde – jeg som begyndte med at tale om at arbejderklassen sandsynligvis måtte oprette sit diktatur over de gamle sprogundertrykkere før der kunne vindes varige sejre for folkets sproglige rettigheder?

Tja. På den ene side: Det vi mente med arbejderklassens eller proletariats diktatur den gang, var at det ville være et mere reelt demokrati end borgerskabets diktatur; på sprogområdet ville det give mere demokrati hvis fordelingen af rettigheder og pligter blev radikalt omfordelt mellem almue og høvdinge (hvis vi udtrykker det i Aasens terminologi).

På den anden side: Min sprogbrug afslører jo at den radikale omfordeling af rettigheder og pligter ikke blev anset for at være et te-selskab. Den radikale omfordeling var et spørgsmål om magt. En ny og bedre orden ville ikke dukke frem som resultat af samtale hvor 'det gode argument overbeviser med tvangfri tvang' – for nu at sige det med Habermas. For Habermas ligger demokratiets mulighed i at vi alle er underlagt principper for sprogbrug ('kommunikativ rationalitet') der gør 'herredømmefri samtale' mulig. Habermas var stærkt repræsenteret af Peter Widell i sprogsynsdiskussionerne i 70'erne, og har været det siden i vores mange og natlange samtaler om alt muligt. Ikke overraskende byggede Peter Harder i sit foredrag på et Habermas-inspireret demokratibegreb, hvor det afgørende er at folk i fællesskab indser at det er fornuftigt at være enige i 'tilstrækkelig' grad om beslutninger der tages i overensstemmelse med 'spillets regler' ("Democracy depends on community acceptance of decisions taken in accordance with the rules of the game" ... "Without collective decisions that are accepted to a 'satisficing' degree, democracy is not viable"). Her kunne man nok forvente at jeg ville føre mig frem med påpegninger af at der kan være anden tvang på spil end det gode arguments tvangfrie tvang.

Men allerede i løbet af 80'erne var jeg faktisk selv blevet mere reformistisk eller pragmatisk i sprogbrugen mht. hvad der måtte og kunne gøres i forhold til elitens ideologiske hegemoni. Til sidst i bogen om *Udtalenormering i skolen* diskuterede jeg spørgsmålet "om sr-komplekset [dvs. sprogrigtighedskomplekset] er et magtfundament som ikke kan fjernes uden (samtidig med) at magtsystemet falder i grus". Og jeg sagde:

Måske kunne en passende reformistisk blanding af lingvistisk argumentation, pædagogisk fornuft og teknologisk udvikling (den moderne data- og medieteknologi indeholder et vældigt decentraliserende potentiale) gennemtrumfe en forpligtende holdning til den sproglige variation som officiel politik, således at medierne og skolen kunne gå i gang med at ”opdrage” de nye sprogbrugere – længe før folkekommissærerne overtager ”opdragelsen”?<sup>46</sup>

Det jeg den gang kaldte sr-komplekset, svarer til det vi i dag kalder for standard-sprogsideologien. I det senmoderne, globaliserede Europa er det en udbredt opfattelse at opslutningen om den standardsprogsideologi der skabte standardsprogene under moderniteten og opbygningen af nationalstaterne, er ved at krakelere. Ensretning opleves ikke længere som et ubetinget gode. Mangfoldighed og variation er bedre. Der er mere sans for sproglige rettigheder til de mange. Set fra den herskende ordens side kan det synes som om der på sprogområdet går et spøgelse gennem Europa: Demokratiets spøgelse.

Imidlertid må jeg sige at vores resultater i Danmark tyder på at standardsprogsideologien og standardsproget står stærkere i dag end nogensinde. Men kampen om de sprogrelaterede værdier er naturligvis ikke slut. Som afslutning på sin anmeldelse af *Udtalenormering i skolen* sluttede Jens sig til følgende synspunkt, som jeg også vil afslutte med her:

Men i virkeligheden vil den sproglige normsituation altid være der som ”problem”, et kompleks af sprogpsykologiske gruppemodsatninger som folket til enhver tid og under varierende vilkår skaber og lever med som bedst det kan.<sup>47</sup>

Tore Kristiansen  
Professor emeritus  
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab  
Københavns Universitet  
tk@hum.ku.dk

---

<sup>46</sup> Udtalenormering i skolen, s. 279.

<sup>47</sup> Udtalenormering i skolen, s. 280.